

МОРАЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 297 КК УКРАЇНИ

MORALITY AS AN OBJECT OF CRIMINAL LEGAL PROTECTION FOR A CRIMINAL OFFENSE UNDER ART. 297 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Березніков О.В., аспірант кафедри національного та міжнародного права
та правоохоронної діяльності

Херсонський державний університет

У статті проведено дослідження ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 Кримінального кодексу України, що має не тільки теоретичне значення, а й практичний сенс, оскільки це дозволяє з'ясувати проблеми застосування норм кримінального закону та сформулювати рекомендації щодо кваліфікації діянь, пов'язаних з наругою над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого з урахуванням фактичних обставин вчиненого кримінального правопорушення. Законодавець формулює диспозицію складу наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого як просту (щодо ознак об'єктивної та суб'єктивної сторони) та як бланкетну (щодо ознак предмета кримінального правопорушення) диспозицію, то питання з'ясування змісту цих ознак вимагає системного аналізу різних нормативно-правових актів різного рівня та інших галузей права з урахуванням судової практики їх застосування та наукового тлумачення відповідного законодавства. Родовим об'єктом кримінальних правопорушень, розташованих в XII розділі Особливої частини КК України є суспільні відносини у сфері громадського порядку та моральності. Законодавець визначив наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого кримінальним правопорушенням проти моральності. Нормативно та доктринально закріпленого визначення моральності немає. Загальні визначення моралі (моральності) пропонують вітчизняні словники та енциклопедичні видання або філософського, або загального призначення. Не заперечуючи в цілому проти таких визначень, вважаємо за можливе застосування власного терміну «моральність» в кримінально-правовому розумінні цього терміну. Вважаємо, що моральність – це правила поведінки, які склалися у суспільстві на підставі традиційних соціокультурних та духовних цінностей, моральних ідеалів та переконань.

Ключові слова: кримінальне право, родовий об'єкт, моральність, наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого.

The article studies the signs of a criminal offence under Art. 297 of the Criminal Code of Ukraine, which has not only theoretical significance but also practical meaning, since it allows you to find out the problems of applying the norms of the criminal law and formulate recommendations on the qualification of acts related to desecration of the grave, other burial place or the body of the deceased, taking into account the actual the circumstances of the criminal offence. The legislator formulates the disposition of the composition of abuse over the grave, another place of burial or over the body of the deceased as a simple (on the grounds of the objective and subjective side) and as a blanket (on the grounds of the subject of a criminal offence) disposition, then the issue of clarifying the content of these features requires a systematic analysis of various legal and regulatory acts of different levels and other branches of law, taking into account the judicial practice of their application and interpretation of the relevant legislation. The generic object of criminal offences, located in the XII section of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, is public relations in the field of public order and morality. The legislator defined the desecration of a grave, another burial place, or a deceased person's body as a criminal offence against morality. There is no normatively and doctrinally fixed definition of morality. General definitions of morality (morality) are offered by domestic dictionaries and encyclopedic publications, either philosophical or general. Without objecting in general to such definitions, we consider it possible to use our own term "morality" in the criminal law understanding of this term. We believe morality is the rules of behavior that have developed in society on the basis of traditional socio-cultural and spiritual values, moral ideals and beliefs.

Key words: criminal law, generic object, morality, desecration of the grave, another place of burial or the body of the deceased.

Постановка проблеми. Дослідження ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 Кримінального кодексу України (далі – КК), має не тільки теоретичне значення, а й практичний сенс, оскільки це дозволяє з'ясувати проблеми застосування норм кримінального закону та сформулювати рекомендації щодо кваліфікації діянь, пов'язаних з наругою над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого з урахуванням фактичних обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Оскільки законодавець формулює диспозицію складу наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого як просту (щодо ознак об'єктивної та суб'єктивної сторони) та як бланкетну (щодо ознак предмета кримінального правопорушення) диспозицію, то питання з'ясування змісту цих ознак вимагає системного аналізу різних нормативно-правових актів різного рівня та інших галузей права з урахуванням судової практики їх застосування та наукового тлумачення відповідного законодавства.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Системне кримінально-правове вивчення наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого в Україні вже давно не є предметом спеціального дослідження. Різні аспекти зазначеної проблематики досліджувались вітчизняними фахівцями, такими як О. М. Бандурка,

В. В. Голина, П. Ф. Гришанин, І. М. Даньшин, С. Ф. Денисов, В. Т. Дзюба, А. Ф. Зелінський, М. Й. Коржанський, О. М. Костенко, А. В. Ландіна, В. А. Ломако, П. С. Матишевський, П. П. Михайленко, В. О. Навроцький, П. П. Сердюк, М. І. Хавронюк, С. С. Яценко та інші. Але, відсутні комплексні дослідження кримінальної відповідальності за це діяння, що вказує на необхідність детального дослідження зазначеної проблеми.

Метою даної статті є подальша теоретична розробка теми кримінальної відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого з урахуванням сучасних досягнень кримінально-правової науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності була сформульована в законодавстві країн романо-германської правової сім'ї наприкінці XIX століття, однак визначення їх на рівні законодавства не було закріплено, так само не було і на рівні доктринальному. Спостерігалася загальна тенденція поєднання і громадського порядку, і моральності як об'єктів кримінально-правової охорони з іншими об'єктами. Так у КК УСРР 1922 р. – це особистість та публічний порядок (спокій) [1], у КК УСРР 1927 р., КК УРСР 1960 р. – громадська безпека та здоров'я населення [2; 3].

У чинному КК України ст. 297 КК України «Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого» віднесено до кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності, які виділені в окремий, XII розділ Особливої частини КК України [4]. Щодо спеціалізованого законодавства України, то суспільні відносини, що виникають у сфері, пов'язаній з похованням регламентуються Законом України «Про поховання та похоронну справу» від 10 липня 2003 р. [5].

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень, розташованих в XII розділі Особливої частини КК України є суспільні відносини у сфері громадського порядку та моральності. В залежності від безпосередніх об'єктів кримінальні правопорушення цього розділу поділяють на два види: кримінальні правопорушення проти громадського порядку (ст.ст. 293–296 КК України); кримінальні правопорушення проти моральності (ст.ст. 297–304 КК України), тобто законодавець визначив наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого кримінальним правопорушенням проти моральності.

Дотепер ми не маємо нормативно та доктринально закріпленого визначення моральності. Загальні визначення моралі (моральності) пропонують вітчизняні словники та енциклопедичні видання або філософського, або загального призначення. Але, як правило, ці визначення не мають принципових розбіжностей і визначають мораль як систему «норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства» [6, с. 799], тоді як моральність визначається як «відповідність поведінки людей нормам моралі» [6, с. 800].

Проблема для юридичної науки у дослідженні моралі і моральності в питаннях їх співвідношення та визначення як юридичних категорій тут існує. Були спроби вирішення цих питань, однак спеціальних досліджень в цій галузі не проводилось (за виключенням дисертаційного дослідження Н. О. Горб, здійсненого у 2005 р.) [7], а саме поняття «мораль» було взяте науковцями, переважно, з філософії. а зважаючи на те, що у філософії немає універсального визначення «моралі», вітчизняні науковці «взяли» таке визначення, яке найбільше підходило для юриспруденції. Наприклад, професор О. М. Костенко свого часу зазначав, що «моральність в загальному розумінні – це термін, яким визначається явище діалектичного зв'язку права і моралі» [8, с. 7]. В подальшому дослідники цієї проблеми, переважно, не вбачали значної різниці між поняттями моральності та моралі [7]. На законодавчому рівні, вперше, у Законі України «Про захист суспільної моралі» 2003 р. було запропоновано таке визначення «моралі»: «Суспільна мораль – це система етичних норм, правил поведінки, які склалися в суспільстві на основі традиційних культурних і духовних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість» [9].

Однак і після цього визначення моральності як категорії відмінної від моралі, що наводилося в науково-практичній літературі було аналогічне визначенню моралі: «Суспільна мораль – це погляди, уявлення і правила, що визначають поведінку, духовні та моральні якості, необхідні людині в суспільстві, та відповідні правила, що визначають умови нормального громадського життя людей» [10, с. 327].

Вітчизняна наука намагалася провести відмежування між визначеннями моралі та моральності: «Мораль – це комплекс норм і цінностей, що дозволяють усвідомлювати себе передусім представником і виразником інтересів визначених соціальних спільнот – країн, націй, державних утворень, класів, станів, партій... Моральність – це сис-

тема нормативних приписів, що стоять на сторожі таких універсальних цінностей буття, як життя, свобода і гідність кожної людини, незалежно від її приналежності до будь-якої із спільнот або положення в середині системи соціальної ієрархії» [11, с. 281–282]. Однак, очевидним було наступне: «обидва поняття майже ідентичні за змістом (автор вказав, що моральність, подібно до моралі, носить нормативний характер), а різняться вони лише тим, що моральність носить всезагальний характер, а та чи інша мораль притаманна лише якимось чітко визначеним спільнотам. Тож і тут визначення моральності, як категорії, відмінної від моралі, відсутнє» [12, с. 32].

Професор В. О. Навроцький переконує, що «моральність – це громадська мораль, оскільки термін «моральність» зазвичай вживають паралельно з терміном «мораль». Причому мораль інтерпретують як відповідні правила поведінки людей у суспільстві, а моральність – як духовні якості, необхідні для життя людини в суспільстві та виконання правил моралі. Моральність розглядають як суспільні відносини, які покликані забезпечити утвердження поведінки людей у суспільстві на основі загальноприйнятих правил взаємної поваги, сором'язливості, розрізнення соціального й інтимного аспектів життя, поваги до цінностей, які наслідують інші члени суспільства, виховання молодого покоління в душі поваги до моральних цінностей суспільства» [13, с. 446]. На думку вченого, «Моральність передбачає: 1) наявність правил (передусім неправового характеру), які визначають вимоги до поведінки людей у суспільстві, їх духовні й душевні якості; 2) результат дотримання таких правил поведінки, які не викликають почуття сорому в самого себе чи/та оточуючих» [13, с. 446].

На підставі зазначених міркувань дослідник А. В. Ландіна пропонує наступне визначення: «Моральність – це порядок відносин між людьми в суспільстві, встановлений нормами моралі» [12, с. 34].

В свою чергу дослідник О. М. Ємець пропонує внести зміни до назви Закону України «Про захист суспільної моралі» на «Про захист суспільної моралі та моральності» та ввести до цього нормативно-правового акту термін «моральність», під якою слід розуміти «внутрішню установку людини діяти певним чином чи утриматись від конкретних дій керуючись власним розумінням духовних і культурних цінностей, особистим усвідомленням добра і зла, честі та гідності, своїх обов'язків перед спільнотою, совістю та справедливості» [14, с. 186].

На наш погляд справедливою та принциповою є думка дослідника Б. М. Одайника, який стверджує, що «моральність – це порядок поведінки, тому що позиція особи по відношенню до норм моралі визначається як раз через її активну поведінку, яку вона у своїй свідомості співвідносить з цими нормами. Мораль виступає в даному випадку в якості умовного бар'єру, за яким будь-яка дія сприймається і особою, і суспільством як аморальна. Як приклад, можна навести більшість складів злочинів розділу XII КК України, де суб'єктом усвідомлюється, що його поведінка має публічний характер і протирічить моральним нормам, які склалися в суспільстві. Більш того, він розраховує або ж допускає, що його поведінка буде негативно оцінена оточуючими» [15, с. 8].

Висновки. Не заперечуючи в цілому проти наведених визначень, вважаємо за можливе застосування власного терміну «моральність» в кримінально-правовому розумінні цього терміну. Вважаємо, що моральність – це правила поведінки, які склалися у суспільстві на підставі традиційних соціокультурних та духовних цінностей, моральних ідеалів та переконань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Уголовный кодекс УССР, утвержденный ВУЦИК 23 августа 1922 г. (с измен. и дополнениями по 1-ое июня 1924 года и с алфав. указателем). 6-е офиц. изд. Харків : Юридическое Издательство Наркомюста УССР, 1924. 104 с.
2. Кримінальний кодекс УСРР : у редакції 1927 року. 3-є офіц. вид. Харків : Юридичне Видавництво Наркомюсту УСРР, 1927. 109 с.
3. Кримінальний кодекс Української РСР / Редактори-упорядники В. В. Меленевський, С. С. Яценко. Державне видавництво політичної літератури УРСР, Київ 1961. 210 с.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 12.01.2023).
5. Про поховання та похоронну справу : Закон України від 10 липня 2003 р. № 1102-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-15> (дата звернення: 12.01.2023).
6. Словник української мови : в 11 т. / голов. редкол. : Білодід І. К. та ін. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 3 : М. 1972. 840 с.
7. Горб Н. О. Наруга над могилою: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Запорізьк. юрид. ін-т МВС України. Запоріжжя, 2005. 240 с.
8. Костенко А. Н. Принцип отражения в криминологии (психологический механизм криминального поведения). Киев : Наукова думка, 1986. 128 с.
9. Про захист суспільної моралі: Закон України від 2 квітня 2004 р. № 1296-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15> (дата звернення: 12.01.2023).
10. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / Бажанов М. І. та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
11. Бачинин В. А. Философия права: Конспект лекций. Харьков : Консум, 2002. 368 с.
12. Ландіна А. В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2005. 227 с.
13. Александров Ю. В., Дудоров О. О., Клименко В. А. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ : Юрид. думка, 2004. 656 с.
14. Ємець О. М. Суспільна мораль та моральність як об'єкти державно-правового захисту в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 182–189.
15. Одайник Б. М. Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток–об'єктів культурної спадщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 19 с.